

УДК 349.42

ПРО ХАРАКТЕРИСТИКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄС ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ГМО ПРИ ВИРОЩУВАННІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННОГО ПОХОДЖЕННЯ

**О.І. МЕНІВ, здобувач¹,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого**

У статті наведено порівняльно-правову характеристику законодавства України та ЄС щодо використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження. Внесено пропозиції з удосконалення законодавства України у цій сфері.

Генетично модифіковані організми (ГМО), сільськогосподарська продукція, сільськогосподарська продукція рослинного походження, законодавство і право ЄС.

В умовах динамічного розвитку наукового прогресу біотехнології все впевненіше запроваджуються у сільськогосподарське виробництво як в Україні, так і в усьому світі. Однак однозначної оцінки щодо використання біотехнологій у сільському господарстві й досі немає. Питання з приводу того, чи є досягнення біотехнології панацеєю, яка несе користь людству, чи отрутою з непередбачуваними негативними наслідками, породжує гострі наукові дискусії. Так, провідні країни з виробництва генетично модифікованих організмів (надалі – ГМО) мають різне ставлення до впровадження досягнень біотехнології. У США продукти біотехнологій отримали безумовне схвалення, а в країнах ЄС до них ставляться більш обережно, вимагають і здійснюють спеціальне маркування зазначеної продукції з метою посилення захисту прав споживачів і публічного контролю за якістю та безпекою сільськогосподарської продукції та продуктів харчування.

Для України ця проблема надзвичайно актуальна, адже наша країна розглядається не лише як вигідний ринок збуту генетично модифікованої сільськогосподарської продукції, а передусім як територія для її вирощування. За відсутності належної законодавчої регламентації відносин, що виникають при використанні ГМО, країна ризикує стати ринком збуту та виробником небезпечної сільськогосподарської продукції. Водночас слід брати до уваги і пріоритетність співпраці України з Європейським союзом (далі – ЄС), зокрема у сфері вирощування сільськогосподарської продукції, а особливо зважаючи на укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Звідси потреба вдосконалення

---

¹ Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор В.Ю. Уркевич

правового регулювання використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції вбачається також у необхідності підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника на європейському ринку та необхідності закріплення вимог щодо забезпечення громадян України безпечними продуктами харчування.

Усе викладене вказує на беззаперечну актуальність теми запропонованої статті. Її теоретичне значення полягає у необхідності подальшого розвитку теорії аграрного права щодо використання ГМО в сільськогосподарському виробництві, а практичне – у можливості використання отриманих результатів для вдосконалення нормативно-правових актів України.

Серед науковців, які досліджували окремі питання правового регулювання використання ГМО в сфері сільськогосподарського виробництва, можна назвати А.П. Гетьмана, В.М. Єрмоленка, С.І. Бугеру, В.І. Лозо, Я.Б. Блюма, Г.М. Ковалю, М.О. Медведєву, Л.В. Стутинську-Струк, Я.З. Гаєцьку-Колотило та ін. Проте порівняльно-правового дослідження законодавства України та ЄС, яким врегульована сфера використання ГМО у сільському господарстві, поки що не проводилося.

Мета даної статті – на підставі порівняльно-правового аналізу законодавства України та ЄС, яким врегульована сфера використання ГМО у сільському господарстві, в тому числі при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження, розробити рекомендації з удосконалення аграрного законодавства України, зокрема в аспекті його адаптації до законодавства ЄС.

Розпочинаючи основний виклад зазначимо, що в ЄС задовго до прийняття відповідних правових приписів щодо використання ГМО в Україні цьому питанню приділялася значна увага. Так, традиційно вважається, що початком розвитку законодавства у сфері ГМО стала Директива № 219/90 від 23 квітня 1990 р. про закриті використання ГМО. Вона мала обмежувальний характер, а основною її метою був захист здоров'я людини шляхом регламентації генних модифікацій і перешкоджання їх розповсюдженню в навколишньому середовищі. Надалі було складено список ГМО, які не становлять загрози здоров'ю людини або навколишньому середовищу [2, с. 182].

У 2002 р. було ухвалено базову постанову Європейського парламенту і Ради Європи № 178/2002 про визначення загальних принципів і вимог харчового кодексу, встановлення заходів та створення органів для дотримання безпечності продуктів харчування. Постанова заклала підвалини нового законодавства з безпеки харчових продуктів.

Одним із основних документів у розглядуваній сфері є Картахенський протокол про біобезпеку від 29 січня 2000 р. до Конвенції ООН про біологічне різноманіття. Його стратегічним положенням є забезпечення належного рівня захисту у галузі безпечної передачі, обробки і використання живих змінених організмів, отриманих в результаті сучасної біотехнології, які можуть мати несприятливий вплив на збереження і стале використання біологічного різноманіття, з урахуванням ризиків для

здоров'я людини. Особлива увага у цьому документі присвячена транскордонному переміщенню таких об'єктів.

Можна погодитися з таким. Принциповим є той факт, що Україна приєдналась до Картахенського протоколу згідно з Законом України «Про приєднання України до Картахенського протоколу про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття» від 12 вересня 2002 р., № 152-IV [3], а звідси повинна виконувати зобов'язання, які вона взяла на себе за цим міжнародно-правовим документом. Проте наша держава не розробила належну національну правову базу, необхідну для реалізації його положень. Допомогти урядам різних країн імплементувати положення Протоколу покликана Програма ООН з охорони навколишнього середовища разом із глобальним екологічним фондом, які започаткували проект з розробки національних рамкових структур з біобезпеки у більш ніж ста країнах світу. З квітня 2003 р. Україна також бере у ньому участь [5, с. 90].

Важливими є також положення Орхуської Конвенції про доступ до інформації, участь у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25 червня 1998 року. Зокрема, це стосується доступу до екологічної інформації щодо біологічного різноманіття та його компонентів, включаючи генетично змінені організми, та взаємодію між цими складовими.

У Берлінському маніфесті, який був прийнятий на конференції «Зони вільні від ГМО, розвиток сільських регіонів та захист біорізноманіття», вказується, що його учасники поділяють право людини обирати чим їй харчуватися. Рішення про використання ГМО в регіонах повинні прийматись демократичним шляхом і не можуть узурпуватися окремими фермерами, чиновниками або компаніями [1, с. 85].

Схвалення ГМО та розміщення їх на ринку регулюється Регламентом Європарламенту та Ради ЄС від 22 вересня 2003 р. про генетично модифіковані їжу та корми, яким встановлено єдиний порядок для всієї їжі та кормів, що містять ГМО, призначені вони для споживання людьми або тваринами, а також навмисний випуск ГМО в навколишнє середовище. Цей тип їжі та кормів повинен бути маркований як ГМО, щоб дати змогу споживачам робити поінформований вибір таких продуктів. Оцінка ГМО покладається на Європейське відомство з безпеки продовольства або Науковий комітет продовольства під загальним керівництвом Комісії ЄС, яка здійснює управління ризиками. Випуску ГМО в навколишнє середовище присвячена Директива від 12 березня 2001 р. про навмисний випуск у навколишнє середовище ГМО. Відповідно до принципу обережності та з огляду на потенційний ризик випуску ГМО для людини і довкілля, Директива встановлює більш суворі законодавчі рамки для випуску ГМО в навколишнє середовище та їх розміщення на ринку. Уводиться обов'язкова громадська консультація та маркування ГМО [2, с. 182–184].

Питання транскордонного переміщення ГМО регулюються Регламентом Європарламенту і Ради ЄС від 15 липня 2003 р., який спрямований на здійснення приписів Картахенського протоколу про біобезпеку. Регламент та Протокол покликані гарантувати адекватний рівень захисту

при передачі, обігу та використанні ГМО, які можуть негативно впливати на навколишнє середовище та здоров'я людини, з акцентом на транскордонному переміщенні ГМО між країнами ЄС. Слід зазначити, що регламентації підлягає відслідкованість та маркування ГМО. Цьому сприяє Регламент Комісії ЄС від 14 січня 2004 р., що гарантує відслідкованість та маркування ГМО упродовж усього ланцюга виробництва їжі, забезпечує контроль і перевірку інформації, наведеної на етикетках, моніторинг впливу на навколишнє середовище і вилучення ГМО, потенційно небезпечних для здоров'я людини і тварини [2, с. 185, 186]. Законодавство ЄС також регламентує процедуру оцінки і припинення випуску ГМО.

Отже, як вбачається, в межах ЄС існує група правових норм, якими регламентуються порядок використання ГМО при виробництві сільськогосподарської продукції, в тому числі й рослинного походження.

Приписи щодо уникнення або мінімізації негативного впливу використання ГМО при виробництві сільськогосподарської продукції закріплені й у низці нормативно-правових актів України.

Базовим вітчизняним законодавчим актом щодо ГМО є Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 р., № 1103-V [7], що регулює відносини між органами виконавчої влади, виробника, продавцями (постачальниками), розробниками, дослідниками, науковцями й споживачами ГМО та продукції. Відповідно до ст. 1 даного Закону генетично модифікованим організмом (живим зміненим організмом) вважається будь-який організм, у якому генетичний матеріал був змінений за допомогою штучних прийомів перенесення генів, які не відбуваються у природних умовах.

Приписами розглядуваного Закону визначаються основні принципи державної політики в галузі генетично-інженерної діяльності та поводження з ГМО, зокрема: а) пріоритетність збереження здоров'я людини і охорони навколишнього природного середовища порівняно з отриманням економічних переваг від застосування ГМО; б) забезпечення заходів щодо дотримання біологічної і генетичної безпеки при створенні, дослідженні та практичному використанні ГМО в господарських цілях; в) контроль за ввезенням на митну територію України ГМО та продукції, отриманої з їх використанням, їх реєстрацією та обігом; г) загальнодоступність інформації про потенційні ризики від застосування ГМО; д) державна підтримка генетично-інженерних досліджень та наукових і практичних розробок у галузі біологічної і генетичної безпеки при створенні, дослідженні та практичному використанні ГМО в господарських цілях.

Державну реєстрацію ГМО та продукції, виробленої з їх застосуванням, здійснюють центральні органи виконавчої влади відповідно до їх повноважень. Вони ведуть Державні реєстри ГМО та продукції, виробленої з їх застосуванням, розміщують їх на власних офіційних веб-сайтах та регулярно публікують у засобах масової інформації [1, с. 87]. При цьому державну реєстрацію різних видів ГМО покладено на відповідні органи державної влади (Міністерство охорони здоров'я України,

Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство екології та природних ресурсів України та ін.).

На виконання приписів названого Закону України прийнято низку підзаконних нормативно-правових актів. Серед них можна назвати, зокрема, постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження тимчасових критеріїв безпеки поводження з генетично модифікованими організмами та провадження генетично-інженерної діяльності у замкненій системі» від 16 жовтня 2008 р. № 922 [8], «Про затвердження Порядку державної реєстрації косметичних та лікарських засобів, які містять генетично модифіковані організми або отримані з їх використанням» від 18 лютого 2009 р. № 114 [9], «Про затвердження Порядку видачі дозволу на проведення державної апробації (випробування) генетично модифікованих організмів у відкритій системі» від 2 квітня 2009 р. № 308 [10], «Про затвердження Порядку видачі дозволу на транзитне переміщення не зареєстрованих в Україні генетично модифікованих організмів» від 28 квітня 2009 р. № 423 [11], «Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг» від 13 травня 2009 р. № 468 [12], «Деякі питання проведення апробації (випробування) та реєстрації генетично модифікованих організмів сортів сільськогосподарських рослин» від 23 липня 2009 р. № 808 [13], «Про затвердження розмірів тарифів на проведення експертизи, яка є підставою для державної реєстрації генетично модифікованих організмів сортів сільськогосподарських рослин у відкритій системі» від 18 листопада 2009 р. № 1223 [14], «Питання забезпечення реалізації статті 7 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 12 жовтня 2010 р. № 919 [15], наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Переліку харчових продуктів, щодо яких здійснюється контроль вмісту генетично модифікованих організмів» від 9 листопада 2010 р. № 971, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 13 грудня 2010 р. за № 1248/18543 [16], наказ Міністерства екології та природних ресурсів України «Про затвердження Критеріїв оцінки ризику потенційного впливу генетично модифікованих організмів на навколишнє природне середовище» від 7 лютого 2011 р. № 36, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 1 березня 2011 р. за № 247/18985 [17] та ін. Зазначимо, що переважна більшість наведених нормативно-правових актів мають загальний характер, тобто стосуються використання ГМО у різних сферах, проте окремі з них спрямовані виключно на регулювання відносин щодо використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження.

Наведеними нормативно-правовими актами уточнюються окремі положення Закону. Так, приміром, згадуваним вище Порядком етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг, визначено, що етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми обсягом понад 0,9 відсотка або вироблені із сільськогоспо-

дарської продукції, вміст генетично модифікованих організмів у якій становить понад 0,9 відсотка, має проводитися їх виробником (постачальником) із зазначенням відповідної інформації. Згідно з Переліком харчових продуктів, щодо яких здійснюється контроль вмісту генетично модифікованих організмів до харчових продуктів, щодо яких здійснюється такий контроль, віднесені, зокрема, соя, кукурудза, картопля, томати, кабачки, дині, папайя, цикорій, цукровий буряк, ріпак, льон, бавовна, пшениця, рис, а також похідні вказаних продуктів.

Однак, незважаючи на наявність достатньої кількості законів, підзаконних нормативних актів у сфері якості та безпечності харчування, сьогодні спостерігається невідповідність багатьох положень національних правових актів вимогам європейського законодавства, що спричинює труднощі під час експорту української сільськогосподарської продукції та гальмує інтеграційні процеси, пов'язані з європейським вибором України [6, с. 12].

На думку В.С. Кайдашова, важливою проблемою, що потребує якнайшвидшого вирішення, є недостатній рівень гармонізації нормативної бази у сфері системи стандартизації до норм і принципів СОТ та вимог міжнародних організацій стандартизації, зокрема використання великої кількості стандартів колишнього СРСР. Засобами вирішення зазначеної проблеми може бути завершення розроблення національних стандартів та проведення фітосанітарного й ветеринарного контролю згідно з вимогами СОТ та директивами ЄС, удосконалення системи залучення міжнародної технічної допомоги для гармонізації стандартів якості продукції у галузі сільського господарства, забезпечення участі українських фахівців у структурах міжнародних організацій зі стандартизації ISO, IEC, які мають стратегічне значення для економіки України [4, с. 399, 400].

Викладений матеріал дає змогу дійти таких висновків. Як у законодавстві України, так і в праві ЄС існує окрема група правових норм, спрямованих на регулювання відносин щодо використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції, у тому числі й рослинного походження.

Потребують негайної розробки й затвердження заходи з наближення законодавства України до права ЄС щодо використання ГМО в сільськогосподарському виробництві. Також слід вжити заходів з удосконалення системи контролю за виконанням усіма учасниками аграрного ринку вимог нормативних документів, технічних регламентів, пов'язаних з безпечністю та якістю сільськогосподарської продукції, вимог законодавства у сфері захисту прав споживачів. Потребують законодавчого врегулювання повноваження у сфері державної реєстрації та контролю за використанням ГМО в Україні шляхом наділення відповідною компетенцією одного органу державної виконавчої влади, що допоможе уникнути колізій та дублювання повноважень різними органами.

Перспективою подальших наукових розвідок у напрямі порушених проблем може бути використання отриманих результатів у майбутніх дослідженнях, а також характеристика принципів правового регулювання

використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження.

Список літератури:

1. Бугера С.І. Використання генетично модифікованих організмів у сільськогосподарському виробництві: інформаційно-правовий аспект / С.І. Бугера // Інформація і право. – 2011. – № 3 (3). – С. 84–92.
2. Гетьман А.П. Правове регулювання розвитку біотехнології та використання генетично модифікованих організмів (ГМО) в Європейському Союзі / А.П. Гетьман, В.І. Лозо // Проблеми законності : акад. зб. наук. пр. / відп. ред. В.Я. Тацій. – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. – Вип. 117. – С. 181–194.
3. Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 44. – Ст. 320.
4. Кайдашов В.С. Адаптація законодавства України щодо безпечності та якості сільськогосподарської продукції до норм Європейського союзу та Світової організації торгівлі / В.С. Кайдашов // Матеріали науково-практичної конференції (м. Луцьк, листоп. 2009 р.). – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. – С. 397–401.
5. Медведєва М.О. Правове регулювання біотехнологічної діяльності в Україні / М.О. Медведєва, Я.М. Блюм // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – 2004. – №3 (22). – С. 87–96.
6. Правове регулювання безпеки харчування в Європейському союзі та в Україні / М.І. Іншин, Т.Є. Мироненко, О.М. Ключев, А.М. Куліш ; за ред. М.І. Іншина. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 304 с.
7. Офіційний вісник України. – 2007. – № 45. – Ст. 1837.
8. Офіційний вісник України. – 2008. – № 80. – Ст. 2693.
9. Офіційний вісник України. – 2009. – № 12. – Ст. 373.
10. Офіційний вісник України. – 2009. – № 24. – Ст. 810.
11. Офіційний вісник України. – 2009. – № 33. – Ст. 1139.
12. Офіційний вісник України. – 2009. – № 37. – Ст. 1240.
13. Офіційний вісник України. – 2009. – № 59. – Ст. 2071.
14. Офіційний вісник України. – 2009. – № 89. – Ст. 3015.
15. Офіційний вісник України. – 2010. – № 78. – Ст. 2752.
16. Офіційний вісник України. – 2010. – № 98. – Ст. 3506.
17. Офіційний вісник України. – 2011. – № 17. – Ст. 722.

В статье проведена сравнительно-правовая характеристика законодательства Украины и ЕС относительно использования ГМО при выращивании сельскохозяйственной продукции растительного происхождения. Внесены предложения по усовершенствованию законодательства Украины в этой сфере.

Генетически модифицированные организмы (ГМО), сельскохозяйственная продукция, сельскохозяйственная продукция растительного происхождения, законодательство и право ЕС.

Under the dynamic development of scientific progress the biotechnology has been introduced increasingly into agricultural production both in Ukraine and worldwide. However, to date, there is no clear assessment of biotechnology usage in agriculture. The sharp scientific discussion occur about the issue whether advances in biotechnology are panacea, which is the benefit to mankind or are there the poison with unpredictable negative consequences.

Genetically modified organisms (GMOs), agricultural products, agricultural products of plant origin, EU legislation and EU law.